

Presentació

Al llarg dels primers mesos de l'any 2000, van començar les tasques preparatòries del VII Congrés d'Història de Barcelona, a celebrar el mes de novembre de 2001. La primera intenció nostra, com a responsables municipals de la convocatòria, era centrar l'atenció en el període 1714-1868, atès que els dos congressos precedents havien abordat, respectivament, els temps anteriors (VI Congrés, sobre l'època de vigència del Consell de Cent, 1249-1714) i els posteriors (V Congrés, sobre el procés de les agregacions municipals, 1868-1897).

Amb un primer esbós de programa, Joan Fuster, aleshores director del Seminari d'Història de Barcelona, i jo mateix, vam acudir als professors Josep Fontana, Jordi Nadal i Ernest Lluch. A banda d'haver prestat consell en convocatòries anteriors, tots tres han excel·lit en recerques a cavall precisament dels segles XVIII i XIX, reflectides en publicacions prou conegudes com perquè calgui fer-ne esment exprès. Pensàvem que el projecte de nuar les dues èpoques els semblaria atractiu; però, un rere l'altre, els tres professors coincidiren a fer-nos veure que el tram cronològic considerat era excessivament llarg, que el segle XIX fou molt diferent del XVIII, i que convindria respectar la periodificació convencional i repartir la matèria entre –almenys– dues convocatòries successives.

Dels tres assessors esmentats, fou Ernest Lluch qui insistí més en la conveniència de consagrar el VII Congrés al segle XVIII, per tal de lligar-lo amb els debats suscitats pel tercer centenari de l'adveniment de la dinastia borbònica a Espanya; uns debats molt ideologitzats que ell preveia que s'havien d'allargar quinze anys, fins al tercer centenari del final de la Guerra de Successió. No cal insistir gaire en les raons que donà privadament perquè són les mateixes que va exposar a través de diversos mitjans de comunicació per aquells mesos. El consell de Lluch fou acceptat, i es cursà la primera circular, que avançava el tema de l'encontre: *El segle de l'absolutisme, 1714-1808*.

* * *

La incidència de l'absolutisme borbònic ha marcat les visions històriques sobre la Catalunya i la Barcelona del segle XVIII que s'han anat construint al llarg de les centúries següents més que qualsevol altre factor. És evident que la implantació d'aquell sistema de govern es produí de la manera menys favorable per a la societat local: com a conseqüència d'un setge i d'un assalt a la ciutat i d'una derrota inapel·lable en els camps militar i polític. Uns fets com els de 1714, seguits d'una repressió materialitzada a Barcelona per l'enderroc de les cases de la Ribera i la construcció de la Ciutadella, havien de deixar en la societat urbana una empremta molt profunda i difícil d'esborrar. L'inici violent del segle borbònic projecta la seva ombra sobre tots els esdeveniments posteriors, fins al 1808, quan la impressió d'un altre daltabaix passà a ocupar el primer pla i obrí un capítol ben diferenciat de la història.

La construcció de la imatge històrica de la Barcelona del segle XVIII deu molt als escriptors que van viure en aquell mateix segle, des dels austriacistes emigrats, com Francesc de Castellví, fins als aristòcrates plenament instal·lats en el règim borbònic, com el cèlebre baró de Maldà, passant per Jaume Caresmar i Antoni de Capmany, que encetaren el debat científic –el raonament temperat per les proves documentals– sobre els avantatges i desavantatges de la nova situació respecte a l'anterior a l'entrada de Felip V. Al llarg del segle XIX, els historiadors foren molt més proclius a cantar els temps suposadament gloriosos de l'Edat Mitjana que no a continuar el debat sobre el segle XVIII, una època considerada decadent i desproveïda d'atractius. La revolució de 1868, que expulsà els Borbons d'Espanya, propicià una renovació momentània de l'interès per la Guerra de Successió, vista com l'inici d'un cicle històric nefast que aleshores semblava cloure's definitivament en profit de les llibertats. La frustració quasi immediata de l'experiència democràtica espanyola i la regressió política, evident sota el rètol de Restauració, no implicaren a Catalunya una revisió del judici negatiu sobre el segle borbònic, sinó més aviat una insistència cada vegada més freqüent i difosa socialment, amb un to de reivindicació política directa que fou assumit pel catalanisme organitzat. En el context del nacionalisme emergent, tan present dins el col·lectiu dels historiadors catalans de la primera meitat del segle XX, el set-cents continuà essent, tanmateix, una època poc estudiada, per raons anàlogues a les exhibides pels historiadors romàntics de la centúria anterior. A mitjan segle, però, alguns estudis documentals aprofundits, com els de Jaume Carrera Pujal, Joan Mercader i Pierre Vilar, produïren una variació de perspectives i donaren peu a una florida d'estudis, no sols sobre l'episodi de la Guerra de Successió, sinó també, i molt principalment, sobre la resta del segle, vista amb ulls favorables potser per primer cop d'ençà del 1808. Com a resultat d'aquest esforç de recerca, hi ha qui pensa, actualment, que el segle XVIII és un dels més coneguts de la història catalana i barcelonina.

El segell universitari i el to acadèmic de bona part de les aproximacions aparegudes al llarg dels darrers decennis no oculta el rerefons polèmic que ha acompanyat sempre els discursos sobre el segle XVIII català i barceloní. Ara i adés, les inflexions de la política espanyola i de la seva retòrica proporcionen ocasions per a reactivar el foc vell. L'enfocament d'aquest Congrés mateix n'és, en definitiva, un reflex. Aquest context polèmic sostingut –desitjable o no– fa que aproximar-

se al segle XVIII impliqui gairebé sempre pronunciar un judici global sobre l'època i sobre la política dels Borbons. L'exigència impregna les principals línies de recerca, no sols les que versen sobre la política estricta, sinó també les consagrades a l'economia o a la cultura.

El palès desenvolupament material de la regió i de la seva capital durant el segle borbònic va ser connectat, ja des de bon començament, amb la política econòmica de la nova dinastia. Mentre que la ideologia oficial espanyola del temps de Carles III proposà la tesi que la intervenció dràstica de Felip V a Catalunya havia estat la causa de la remuntada econòmica, els estudiosos locals, i principalment Antoni de Capmany, edificaren una teoria més complexa, que assignava a la formació social catalana el mèrit d'haver sabut aprofitar els estímuls contingents procedents de la demanda estatal. Aquesta línia d'argumentació, que se situa en el cor mateix de la teoria nacional catalana contemporània, ha estat prosseguida pels historiadors locals, sense gaire reelaboració documental al llarg del segle XIX, i aprofundida cada vegada més en el segle XX. Hom ha assistit també a un desenvolupament paral·lel de la teoria favorable a la monarquia absoluta i als seus pretesos designis modernitzadors. Respecte a Capmany, les aportacions catalanistes recents presenten dues diferències significatives: un enfocament més català més que no pas estrictament barceloní, i l'esforç per demostrar que la remuntada econòmica es produí abans de l'arribada dels Borbons.

Si el debat sobre l'economia i la política econòmica és el que té més tradició, la meditació sobre l'evolució cultural i sobre els efectes de la intervenció borbònica en aquesta esfera es desvetllà amb força en començar el segle XX a l'empara del moviment nacionalista. Una estratègia d'investigació simètrica a l'exaltació de les empreses de Feliu de la Penya, anteriors a 1714, com a signe de la vitalitat econòmica de la ciutat independent del capgirell polític fou l'intent de lligar la renovació estètica setcentista amb el breu episodi de la cort barcelonina de l'Arxiduc; aquest intent, degut a Raimon Casellas, ha estat objecte d'anàlisi crítica per Manuel Arranz. Però en l'àmbit de la cultura, els debats principals han girat al voltant del retrocés de la llengua catalana com a vehicle d'alta cultura i també com a parla de la vida quotidiana. Les aproximacions primeres romangueren molt impressionades per la força aparent de les directrius castellanitzadores de la monarquia i pels suposats indicis de voluntat suïcida de les elits catalanes; les recerques successives han anat documentant un panorama més complex i ric en matisos.

L'aparent disposició dels catalans del segle XVIII a renunciar a llur patrimoni i a marfondre's en l'Espanya concebuda des de Madrid –una actitud que resultava alhora increïble i dolorosa– dominà també les anàlisis de l'activitat política dins el catalanisme noucentista. Les excepcions s'havien de buscar, segons aquesta perspectiva, en els rengles dels exiliats polítics que maldaren per reactivar una coalició internacional contra un Felip V ja sòlidament instal·lat a l'alcàsser de Madrid després d'Utrecht. En aquest territori específic encara hi ha molts historiadors aclaparats per la retòrica centralista que desplegaven sense repòs tots els representants del poder reial, des del Consell de Castella fins als corregidors, i

en els temps més temperats de Carles III no menys que en els dramàtics anys inicials del règim. Ara bé, els estudis de l'estructura del govern de Nova Planta, a partir de les anàlisis clarividents de Mercader, han anat mostrant les clivelles i les incongruències teòriques i pràctiques que limitaren l'abast de l'empresa borbònica. L'existència d'una dinàmica política local que reflectia, més o menys perfectament, els batecs d'una societat en expansió, ha pogut anar-se fent palesa i més versemblant a mesura que han anat avançant els coneixements sobre les transformacions econòmiques i socials de la ciutat i de la regió. Altrament, la persistència del denominat austriacisme i la renovació de l'historicisme polític català fins a enllaçar amb les Corts de Cadis, han estat posats en relleu a partir de les aproximacions de Moreu-Rey els anys seixanta, i molt especialment gràcies als esforços perseverants del malaguanyat Ernest Lluch, al llarg dels darrers trenta anys del segle XX.

* * *

A la darrereria de l'estiu de 2000, el professor Lluch ens havia fet l'honor d'acceptar de ser un dels ponents del Congrés, amb un treball que s'hauria hagut de titular *El pensament polític i econòmic català des del 1714 fins el 1808* i que, en el decurs dels contactes posteriors, es va veure que abastaria també el temps de la Guerra de Successió. Mentre anàvem teixint el programa de l'encontre, el fet tràgic del dia 21 de novembre de 2000 va estroncar, a un any vista, les esperances que suscitava l'entusiasme de Lluch i la progressiva maduració del seu pensament sobre el set-cents català.

Un dels investigadors més estimats per Ernest Lluch fou Manuel Arranz, desaparegut quasi deu anys exactes abans, el desembre de 1990. En una plana de *La Catalunya vençuda del segle XVIII*, Lluch ha deixat dit: "*Vull dedicar aquest capítol a Manuel Arranz Herrero, desaparegut abans que es valorés la seva innovadora raó, per la raó que, durant anys, només podia parlar (sense que rebés conservadores reconvençions) amb ell dels meus enfocaments. Al cap i a la fi, érem dos cares-marians, perdoneu-nos...*". Arran del crim d'ETA, volguérem combinar en un mateix homenatge la memòria d'Ernest Lluch i la de Manuel Arranz amb l'edició de l'obra principal d'aquest darrer, *La menestralia de Barcelona al segle XVIII. Els gremis de la construcció*, dins la col·lecció «BCN Biblioteca Històrica» que l'Arxiu Històric de la Ciutat coedita amb Enciclopèdia Catalana. I en efecte, aquest llibre pòstum va ser presentat en ocasió del VIII Congrés d'Història de Barcelona.

No vam voler tampoc desaprofitar l'avinentesa de convidar el professor Josep Fontana, que el 2001 arribava en plenitud de facultats als 70 anys, a pronunciar la conferència inaugural del Congrés, amb el títol *En els inicis de la Catalunya contemporània: l'economia de la segona meitat del segle XVII*. A banda de l'òbvia relació que té aquest tema amb la problemàtica plantejada a la convocatòria de l'encontre, hi havia l'interès afegit que el doctor Fontana se n'havia ocupat just a l'inici de la seva ja dilatada carrera investigadora, fa uns quaranta-cinc anys, en la seva tesi de llicenciatura, i que sabíem que tenia el propòsit de retornar-hi ara amb arguments renovats. El text que va llegir a la sessió inaugural del Congrés és el primer dels ingredients del volum que presentem aquí.

Sense excloure el tractament d'altres facetes a les sessions de treball, el context del debat actual sobre l'adveniment de l'absolutisme ens va dur a replantejar les ponències del Congrés i a concentrar l'atenció en l'esfera de la política. Amb l'ajut de tres dels investigadors més apreciats pel mateix Lluch, Joaquim Albareda, Pere Molas i Marina López Guallar, el Congrés va mirar d'oferir unes aproximacions complementàries a tres vivències fonamentals relacionades amb la implantació del règim absolutista: l'exili polític de 1714 i el manteniment d'una visió alternativa de l'estructura política del país; la interiorització, més o menys forçada, de les noves regles en una societat urbana en procés de creixement i transformació; i la nova dinàmica política local adaptada a l'apropiació del municipi per les estructures estatals de l'Antic Règim. Els congressistes van respondre de manera molt favorable a aquest plantejament, com es pot veure en moltes de les comunicacions i als debats mantinguts en tres de les sessions de treball, recollits també al final del present volum.

Pel que fa als fenòmens polítics i socials de la Barcelona del set-cents, els debats suscitats per les ponències i comunicacions van explorar principalment els següents temes:

1) La formulació i evolució de l'austriacisme. Es posà en relleu el contingut programàtic originari de defensa de les constitucions enfront de l'absolutisme, la seva relació amb una aposta econòmica de l'empresariat català, i l'accidentalitat de l'adscripció dinàstica, així com l'interès de les reelaboracions teòriques posteriors a la Guerra de Successió, sobretot les produïdes pels dirigents instal·lats a Viena. S'arribà a un acord sobre la conveniència de reservar el terme 'austriacisme' per a designar les activitats dels participants en el conflicte successori fins a final de les seves vides, però no més enllà –la qual cosa porta a donar-lo per clausurat dins el decenni de 1740–, i a considerar aquell corrent com una de les fonts possibles d'algunes actituds revisionistes del règim borbònic a partir de mitjan segle XVIII.

2) La recepció de les institucions borbòniques. Es reafirmà la intenció repressiva del règim, sobretot en els moments inicials, però s'insistí en les paradoxes de la nova situació. Una d'aquestes paradoxes fou, per exemple, que la mateixa voluntat d'implantar unes exaccions dures sobre la població fou la causa de la refundació d'una institució del temps anterior, la Taula de Canvi, com a entitat recaptadora supletòria d'una administració estatal encara inexistent. Foren posades en relleu també les mancances del disseny borbònic, amb conflictes interns entre les institucions noves, i la feblesa de l'aparell de govern local, que portà a la rehabilitació immediata de formes d'organització anteriors per combatre problemes aguts, com ara la pesta de Marsella el 1720. Es considerà significatiu que els regidors borbònics assumissin una actitud crítica envers les institucions superiors i palesessin una escassa estima per l'Ajuntament mateix, objecte de comparacions desfavorables amb el Consell de Cent suprimit.

3) La subsistència de les estructures socials i de les dinàmiques de participació anteriors a 1714. Es posà en relleu la importància de col·legis i gremis, no sols com a agents econòmics, sinó especialment com a institucions que continuaven

funcionant amb sistemes de govern corporatiu i de representació anàlegs als practicats dins el règim municipal suprimit. També foren objecte d'atenció altres formes de sociabilitat, com ara les obrieres parroquials, i els moviments corporatius de la noblesa catalana prop de la Corona. Les necessitats pràctiques de control de la situació urbana, cada vegada més difícil a causa de l'expansió econòmica, obligaren les autoritats borbòniques a buscar la col·laboració amb aquests agents locals organitzats segons el costum i a donar lloc als sentiments d'una nova legitimació de l'esperit de les antigues lleis.

4) L'evolució de la realitat política fins al 1808. Es posà en relleu que, a banda de les inspiracions teòriques emanades dels corrents il·lustrats europeus, la política local –i especialment la municipal– del segle XVIII tingué un dinamisme propi basat en els factors descrits anteriorment i en el fet que el govern municipal era la primera instància de govern, en contacte directe amb els administrats. L'atenció se centrà en el moment que va de la crisi de 1766, amb la instauració de càrrecs electius de representació popular, a la de l'avalot de les quintes el 1773; i en l'etapa posterior als rebomboris del pa de 1789, caracteritzada per l'increment de les competències municipals, una nova apreciació de les magistratures i l'afany de fer front a les necessitats pràctiques de la societat urbana. Es formularen hipòtesis al voltant de la influència de les reglamentacions emanades de les institucions locals barcelonines sobre els legisladors borbònics, especialment a partir del temps de Carles III.

Aquest bloc temàtic central quedà emmarcat per dues ponències de caràcter metodològic que, d'acord amb una orientació ja consolidada en anteriors convocatòries, oferiren els equips de treball del mateix Arxiu Històric com a materials bàsics per a la prossecció de la tasca col·lectiva. D'una banda, qui subscriu aquestes planes va presentar, com a introducció a les sessions de treball del Congrés un balanç historiogràfic sobre la política a la Barcelona setcentista, el resum del qual forma l'apartat anterior d'aquesta presentació. De l'altra, Sebastià Riera presentà un repertori de fonts documentals sobre la Barcelona del segle XVIII existents en els principals arxius de la ciutat i en altres localitats. Aquesta ponència és objecte de publicació en la sèrie annexa a aquesta revista, els *Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona*.

Les 18 comunicacions presentades connecten bé amb els temes proposats a les ponències: la implantació del règim de Nova Planta i la dinàmica posterior de les institucions locals (5 comunicacions); les expressions de la cultura autòctona en diàleg amb l'ambient creat per l'absolutisme (5 comunicacions); les realitats socials del segle, des d'una perspectiva bàsicament microhistòrica (4 comunicacions); i les fonts documentals generades per les institucions de govern local, les eclesiàstiques i les corporatives (4 comunicacions). Tres d'aquestes comunicacions no són publicades en aquest volum: la presentada per Eulàlia Miralles amb el títol *Crítica i anàlisi de la 'Corònica' de Jeroni Pujades a la Barcelona del setcents*; la d'Enric Comas i Parer titulada *Batlles, regidors i síndics procuradors generals dels pobles del Pla de Barcelona sota el règim de Nova Planta (1718-1808)*; i la d'Amèlia Poves Ruiz-Navarro sobre *La primera desamortització a Sarrià segons el fons 'Órdenes Reales' de l'antic Arxiu Municipal (1798-1807)*. Les dues pri-

meres són objecte de publicació en sengles volums dels *Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona*, i les dades de la darrera, molt vinculada a la tasca del repertori de fonts documentals, han estat incorporades a la guia preparada per l'arxiver Sebastià Riera.

En conjunt, el Congrés dibuixà unes línies interpretatives sobre la política del segle borbònic a Barcelona no gens limitades al discurs retòric sobre l'omnipotència de la monarquia ni a la seva recepció acomplexada; indicà alguns camps de recerca local que caldria explorar més àmpliament, sobretot pel que fa a la institució municipal i a les organitzacions corporatives de menestrals, nobles i eclesiàstics; i posà en relleu l'abundor de fonts documentals disponibles per avançar en aquesta tasca.

Ramon Grau